

Luidklokken en uurwerken in de kerktorens van Eemnes (I)

De meeste mensen staan er niet bij stil dat kerktorens dikwijls een zeer interessante inventaris herbergen. Dat betreft met name oude kerkklokken en torenuurwerken die eeuwenlang zijn gebruikt ten behoeve van de kerkelijke eredienst en de openbare tijdsaanduiding, maar verder een anoniem bestaan leiden in de verborgenheid van ontoegankelijke torens. Vandaar dat we in drie artikelen aandacht willen schenken aan de klokken en uurwerken in de Eemnesser torens, te beginnen met die van de N.H. kerk in Eemnes-Buiten.

Klokkenkamer en klokkenstoel

De in 1521 gebouwde toren van de N.H. kerk in Eemnes-Buiten heeft drie geledingen en een korte achtkantige spits. Deze vorm is geïnspireerd op die van de Utrechtse Domtoren, zoals bij meer torens in de provincie Utrecht (o.a. in Amerongen en Soest) het geval is. In het onderste deel van de derde geleding bevindt zich de klokkenkamer die aan vier zijden is voorzien van twee smalle

Afb. 1 (foto J. Frantsen) Eikenhouten klokkenstoel. Links de luidbalk van de vroegere kleine klok, rechts de grote luidklok met stalen krukas en luidwiel.

HKE-184

spitsboogvensters, welke met houten galmborden zijn afgesloten.

In de klokkenkamer bevindt zich een imposante, eeuwenoude eikenhouten klokkenstoel met drie jukken. De zware balken zijn door middel van houten pen-in-gat verbindingen met elkaar verbonden. Helaas zijn in later jaren reparaties verricht, waarbij niet-roestvrije stalen nagels en bouten zijn toegepast die op den duur tot scheurvorming in de houten delen kunnen leiden.

Tot maart 1943 huisvestte deze klokkenstoel twee luidklokken uit de 18e eeuw. Mogelijk is de klokkenstoel zelf van oudere datum en bevatte de toren ook vóór de 18^e eeuw al luidklokken, maar gegevens daarover ontbreken tot dusverre.

Luidklokken

In 1753 kreeg de toren een klok met een gewicht van 574 kg en een diameter van 95 cm. Gelet op de diameter en het gewicht zal de slagtoon gis¹ zijn geweest. De klok was gegoten door de Amsterdamse klokkengieter Cyprianus Crans en droeg als opschrift:

ME FECIT ciprianus CRANS IANZ AMSTELODAMI ANNO 1753

Cyprianus Crans was in zijn tijd een bekend klokkengieter die door het hele land, van Friesland tot Zeeland, kerkklokken leverde. Zijn bedrijf was aanvankelijk in Enkhuizen en later in Amsterdam gevestigd.

In 1785 kreeg deze klok gezelschap van een veel zwaarder exemplaar van 1761 kg met een diameter van 125 cm en slagtoon d¹ of dis¹. De klok was gegoten door de vrij onbekende klokkengieter L. Haverkamp uit Hoorn en droeg als opschrift:

L.HAVERKAMP ME FECIT HORNAE A^o 1785

Beide klokken werden op 10 en 11 maart 1943 op last van de Duitse bezetter uit de toren verwijderd, waarbij de zwaarste klok uit de takels viel en grote schade aan het torengewelf werd aangericht.

De klokken zijn via Spijk naar Duitsland afgevoerd en daar versmolten tot oorlogstuig.

In 1951 werd de grootste klok vervangen door een fraai klinkende nieuwe klok, gegoten door de klokkengieter Van Bergen uit Midwolda (afb. 1). Deze klok draagt als opschrift:

GEGOTEN DOOR JACOBUS VAN BERGEN TE MIDWOLDA ** 1950 **

Jacobus van Bergen behoorde tot een oude Groningse klokkengietersfamilie met bedrijven in Midwolda en Heiligerlee. In Midwolda werden alleen luidklokken gegoten, in Heiligerlee werden ook carillons en brandspuiten gefabriceerd. Beide bedrijven konden de concurrentie van de Brabantse klokkengietereien niet weerstaan en zijn na 1970 opgeheven.

De huidige luidklok weegt 1700 kg, heeft een diameter van 137 cm en de slagtoon is d¹.

De klok is opgehangen aan een profielstalen krukas met luidwiel, waardoor voor het luiden minder kracht vereist is en minder grote reactiekrachten op de toren worden uitgeoefend. De klok werd aanvankelijk met de hand geluid, maar is in 1962 door de fa. Eijsbouts te Asten van een elektrische luidmotor voorzien. Behalve als luidklok doet de klok op de halve en hele uren ook dienst als slagklok. Daartoe is aan de buitenzijde van de klok een slaghamer aangebracht, welke wordt opgelicht door een vanuit het uurwerk aangestuurde elektromotor met nokkenas. Het luidmechanisme is momenteel niet nauwkeurig afgesteld, waardoor de klok enigszins onregelmatig luidt. Het hamerlichaam van de slaghamer zit los op de steel, waardoor de hamer tijdens het luiden langs de klok schampt. Zowel de hamer als de klok vertonen dientengevolge beschadigingen.

De in 1943 geroofde kleine luidklok is na de oorlog om financiële redenen niet vervangen. Van deze klok is alleen de oorspronkelijke eikenhouten luidbalk nog aanwezig. In 1995 werd een actie gestart om de toren weer van een tweede luidklok te voorzien, maar tot nu toe bleef deze zonder resultaat.

Afb. 2 (foto J. Frantsen) Uurwerk-kabinet (eind 19^e eeuw). Rechts op de grond een natuurstenen gewicht van een vroeger uurwerk.

HKE-186

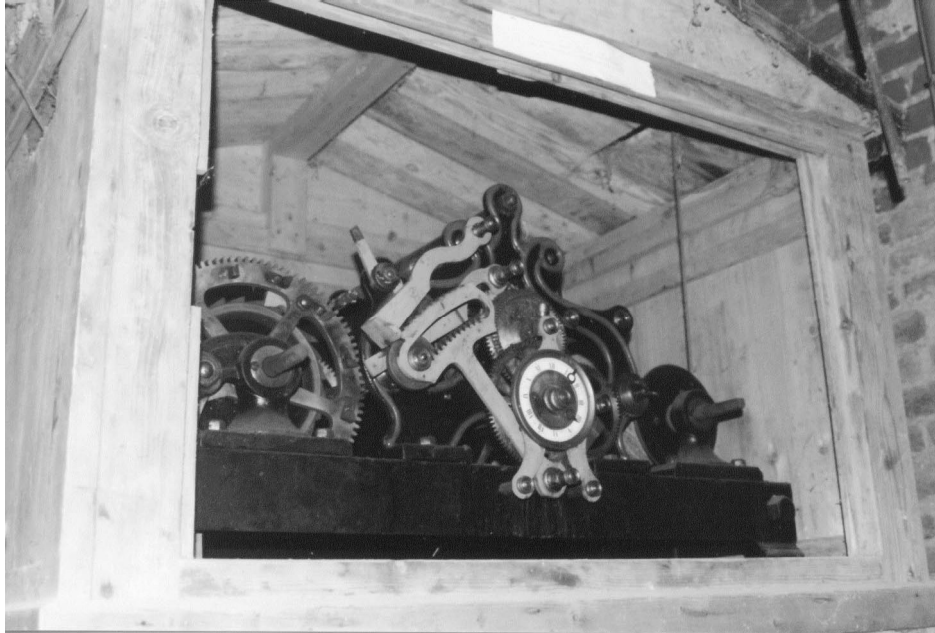
Torenuurwerk

In de tweede geleding van de toren staat op de uurwerkzolder een houten kabinet met een zeer fraai mechanisch torenuurwerk dat in de 19^e eeuw is vervaardigd door de zeer bekende Franse uurwerkmaker Odobey (afb. 2).

De tekst op de op het uurwerk gemonteerde wijzerplaat vermeldt dat het in 1901 is geplaatst door L.W.F. Völcke, stadsuurwerkmaker te 's-Gravenhage. Het uurwerk is in 1962 voor het laatst hersteld en heeft nog tot 1969 dienst gedaan (afb. 3).

Het is voorafgegaan door een ouder, vermoedelijk 16^e eeuw, uurwerk, waarvan de twee natuurstenen gewichten met smeedijzeren banden nog in de toren aanwezig zijn.

De uit 1837 daterende wijzerplaat aan de Oostzijde van de toren is thans aangesloten op een elektrisch DCF-uurwerk van de fa. Eijsbouts uit Asten

Afb. 3 (foto J. Frantsen) Het in 1969 buiten gebruik gestelde 19^e eeuwse torenuurwerk.

(NBr.), dat wordt gesynchroniseerd met in Duitsland uitgezonden radiosignalen.

Het zou de moeite waard zijn om het ruim 100 jaar oude mechanische torenuurwerk, dat nog in goede staat verkeert en waarvan alle onderdelen nog aanwezig zijn, te restaureren en opnieuw in gebruik te stellen.

Indien voorzieningen worden getroffen om de gewichten elektrisch op te hijsen en een gelijkloopcorrectie wordt aangebracht met behulp van een z.g. slinger-vanger, voldoet het weer aan alle eisen des tijds.

Aldus zou dit historische uurwerk weer een zinvolle functie kunnen krijgen en kan worden voorkomen dat het in verval raakt, omdat er geen onderhoud meer aan wordt uitgevoerd.

Foeke de Wolf

Bronnen:

RDMZ, Monumenten in Nederland (1997)

A. van der Zee e.a., Eemnes, Geschiedenis en Architectuur (1999)

J. van der Woude, Vrijheidsmonument Eemnes (1987)

H. J. van Nieuwenhoven, Klokkenvordering 1942 – 1943 (1996)

L.J.M. Heyst e.a., Toren uurwerken. techniek - onderhoud (2000)

Klokkenkoerier, orgaan van de Stichting tot behoud van het torenuurwerk (dec. 1999)